
RAZLIKOVANJE MED STANJEM IN TRPNIKOM NA PRIMERIH IZ KORPUSA AKADEMSKE SLOVENŠČINE

Trpnik se v slovenščini zaradi tradicije odklanjanja trpnika redko uporablja, saj je raba nekoliko zaznamovana. V slovenščini se trpnik tvori z deležnikom na -n/-t ali pa s *se*. Deležnik na -n/-t lahko izraža tudi stanje, kar povzroča težave pri ločevanju med trpnikom in stanjem, saj trpnik nima samosvoje oblike. Jasne meje, kdaj je izraženo stanje in kdaj trpnik, ni. Najpogosteje mora veljati vidsko-časovno ohranjanje pri pretvorbi trpnika v tvornik, ki se pa ne izpostavi vedno nujno za pravilno. Upoštevati moramo tudi kontekst in situacijo. Na podlagi ročno pregledanih primerov iz Korpusa akademske slovenščine bo pokazano, da se vid in čas pri pretvorbi ne ohranita vedno, vseeno pa primer lahko označimo za trpnik, npr. *Zavezanost ideologiji je spodbujena preko socialnih povezav*.

Ključne besede: trpnik, deležnik na -n/-t, tvornik, deležnik stanja

1 Uvod

Kot ugotavljajo številni avtorji (Toprišič 1982 in 2004, Kalin Golob 2003, Leskovec 2016 idr.), je trpnik ali pasiv skladijski pojav, ki je v slovenščini redek, značilen predvsem za določene zvrsti besedila. Zaradi odklonilnega odnosa in pripisovanja neslovenskosti se trpnik redko rabi, če že, pa je raba bolj ali manj zaznamovana. O trpniku se je v različnih jezikih pisalo v različnem obsegu. V slovenščini (prav tako v hrvaščini) se je zaradi odklonilnega odnosa do trpnika o njem malo pisalo. V nemščini se je o trpniku več pisalo, celo kot o učnem problemu, ki ga trpnik predstavlja za učence nemščine kot tujega jezika. Trpnik se v slovenščini tvori na dva načina: z deležnikom na -n/-t in s *se*, ki je od obeh oblik manj pogost. Pri trpniku z deležnikom na -n/-t pride do težav pri razlikovanju, ali deležnik izraža stanje ali trpnost, saj sta oba deležnika oblikovno enaka. Čeprav je Toporišič (2004: 358) na

podlagi pretvorbe določil mejo, kdaj deležnik izraža trpnost in kdaj stanje, vendar ta pretvorba ne drži vedno.

2 O trpniku v jezikih

Edward L. Keenan in Matthew S. Dryer sta se v članku *Passive in the world's languages* (2007) spraševala, kaj je skupno jezikom, ki uporabljajo trpnik; ali vsi jeziki poznajo trpnik, kakšne so značilnosti trpnika ipd. Ugotavljata, da je trpnik skladsenjsko bolj zaznamovan in pragmatično manj nevtralen kot tvornik, saj pozornost preusmeri na osebek, ki je bil v tvorniku predmet in na katerega smo v tvorniku manj pozorni.

Funkcijsko gledano se v trpniku eliminira osebek tvornega stavka ali pa se ga vključi kot predložno zvezo (v slovenščini *od + rodilnik*).¹ Jeziki poznajo več vrst trpnikov najbolj razširjen pa je tako imenovani *osnovni trpnik (basic passiv)*, npr. *On je spoštovan*, za katerega velja, da:

- a) ni izraženega vršilca dejanja v obliki *od + rodilnik* (*On je spoštovan (od nas)*),
- b) je glagol v tvorniku prehodni (spoštujemo koga ali kaj),
- c) glagol izraža potek.

Nekateri jeziki lahko poznajo samo osnovni trpnik, nekateri trpnika sploh ne poznajo in se izražajo samo v tvorniku, tudi kadar ne želijo omeniti vršilca dejanja. Takrat nadomestijo vršilca z nedoločnim zaimkom – *Nekdo je spoštoval Jana*.

3 Pregled obravnave trpnika v zgodovini slovenskega jezika

Splošno znano je, da so mnogi slovničarji trpniku pripisovali manj pomembno vlogo in ga v svojih obravnava ali slovnica odsvetovali ali kako drugače prepovedovali zaradi (po njihovem mnenju) neslovenskosti in redke rabe. Monika Kalin Golob (2003: 32) vidi tako zavračanje trpnika pri tradicionalnem slovenskem slovničarstvu v obremenjenosti s historicizmom in strahom pred germanizmi, kar pa se je tako močno vtisnilo v zavest govorcev slovenščine, da ga še danes neradi uporabljajo.

Mojca Leskovec (2016) je v svoji raziskavi poskušala najti izvor ustnega izročila, da trpnik ni slovenski in preveriti stanje na področju rabe. Polonca Šek Mertük (2016) pa se je ukvarjala z glagolskim načinom in razmerjem med trpnikom in tvornikom ter izražanjem stanja in trpnosti skozi zgodovino slovenskega jezika.

¹ Avtorja pravita prislovnemu določilu oblike *od + rodilnik* agentna fraza. V angleščini je oblike »by«, v nemščini »von/durch« + vršilec dejanja.

Leskovec (2016) je v svoji raziskavi uporabila sintetično-analitično metodo zgodovinskih virov ter besedilno analizo časopisnih besedil (2016: 4). Pri analizi časopisnih besedil in pregledu učbenikov in jezikovnih kotičkov pa je Leskovec ugotovila, da je »posredovana predpisana norma in je šla raba v koraku z njo« (2016: 11). Avtorica je razdelila zgodovino obravnav trpnika na 4 obdobja (2016: 7):

1. obdobje 1584–1808: glavna predstavnik sta Bohorič in Pohlin, kasneje pa Gutschmann in Zagajšek. Predstavnik obravnavajo obe obliki trpnika, trpnik z deležnikom na -n/-t in s *se*, stilnega vrednotenja in predpisovanja rabe oziroma ne rabe še ni zaznati;
2. obdobje 1811–1934: obdobje je zaznamovano z Vodnikovim delom *Pismenost ali Gramatika sa Perve Shole* in četrto izdajo Breznikove *Slovenske slovnice za srednje šole*. V tem obdobju se trpnik posredno ali neposredno negativno vrednoti;
3. obdobje 1940–1984: obdobje je zamejeno z izidom *Slovenske slovnice* 1940 in Žagarjevo razpravo. V tem obdobju se trpnika ne odsvetuje, ugotavlja se, da je pogost in potreben v določenih funkcijskih zvrsteh, v določenih pa se svetuje raba trpniške oblike s *se*;
4. obdobje 1967–2000: obdobje Toporišičeve objave *Poizkus modernejše obravnave glagolskih kategorij* in kasneje *Slovenske slovnice*. Toporišič priznava trpnik kot normalno pretvorbena obliko v slovenščini² in vidi njegovo rabo predvsem v strokovni funkcijski zvrsti, čeprav ga tudi v teh zvrsteh raje odsvetuje.

Šek Mertük (2016) prav tako ugotavlja, da je glagolski način v slovnicaх različno obravnavan. Obravnave glagolskega načina lahko razdelimo na več obdobj. Zavračanje trpnih zvez s predlogom *od + rodilnik* se začne z Vodnikovo slovnico, zavračanje se nadaljuje z Dajnkovo slovnico in traja vse do Breznikove slovnice v 20. stoletju. Breznik 1934 v četrti izdaji slovnice ponovno vpelje tretji glagolski način srednjik, ki ga je začel uporabljati Pohlin leta 1783 od druge izdaje slovnice. Srednjik navajajo še Bajec, Kolarič in Rupel. Toporišič pa kasneje (od 1965) dokazuje neobstoj srednjika v slovenščini, saj je to pravzaprav tvornik (gl. opombo 3 in 5).

4 Trpnik v slovenščini

Trpnik je eden od glagolskih načinov,³ ki pa je redkejši od tvornika. Glagolski način je »pojem za razmerje med osebkom in (iz)vršilcem dejanja« (Toporišič 2004: 358).

² V slovnici (2004: 502) pravi, da je za slovenščino (tako kot za druge slovanske jezike) trpnik v polni obliki, tj. z osebkom kot ciljem glagolskega delovanja in prislovnim določilom kot vršilcem glagolskega delovanja, redek.

³ Po Toporišiču obstajata samo dva glagolska načina. Pred njim so nekateri slovnicařji utemeljevali 3 glagolske načine. Tretji način je srednjik ali medij, kamor so v drugi polovici 19. stoletja prištevali povratne glagole. Toporišič tako razločevanje zavrača, saj bi (po njegovem mnenju) imeli srednjik takrat, kadar sta osebek in predmet dejanja identična, npr. *Učenec se hvali s svojimi uspehi*. Primer je tvornik, saj dejanje opravlja osebek, na kom ga opravlja pa je vseeno (Toporišič v Šek Mertük 2016: 265).

Osebek in vršilec dejanja sta lahko v različnih razmerjih in kadar osebek ni vršilec dejanja in ne nosilec stanja ali poteka, ampak je od dejanja prizadet, takrat govorimo o trpniku. Tvornik je prvotna oblika, trpnik pa njegova pretvorbena oblika, zato vsak trpnik lahko spremenimo nazaj v tvornik, vsakega tvornika pa ne moremo spremeniti v trpnik (Toporišič 2004: 358). Večinoma se trpnik tvori iz prehodnih glagolov, ne pa vedno. Niso vsi prehodni glagoli zmožni tvoriti trpnik, npr. imeti je prehodni glagol, vendar deležnika na -n/-t ne poznamo. To so predvsem prehodni glagoli, ki ne izražajo dejanja, ampak lastnost oziroma nekaj, česar osebek ne počne z lastno voljo (Polančec 2005: 144).

Trpnik se najpogosteje rabi, ko želimo poudariti tistega ali tisto, ki ga prizadeva glagolsko dejanje, pri tem pa nas ne zanima vršilec glagolskega dejanja (Toporišič 2004: 358). Kalin Golob (2003: 34) k Toporišičevi definiciji dodaja, da je pogost in običajen »ne pa prepovedan!« v strokovnih in znanstvenih besedilih. Različne izjave, da je trpnik neustrezen, ker ga »ljudski jezik« (Kalin Golob 2003: 34) ne pozna, so dandanes preživete in strokovno-znanstvena besedila dokazujejo ravno nasprotno – raba trpnika v njih je še kako funkcionalna, seveda pa mora biti raba pravilna. Tako je Toporišičeva (2004: 359) izjava, da trpnika ni dobro rabiti niti v strokovnih, znanstvenih in poljubnih besedilih, čeprav je značilen ravno za te zvrsti besedila, neutemeljena in zavajajoča. S tem pa tudi nekako nadaljuje s tradicijo, ki se ogiba trpniku (Leskovec v Šek Mertik 2016: 266); svojo izjavo pa utemeljuje s tem, da se to na primer čuti pri kuharskih receptih, ko namesto »Vzame se bela moka /.../ pogosto beremo Vzamemo (ali vzameš ali vzemi) belo moko /.../« (Toporišič 2004: 358). Tak primer je neustrezen, kajti kuharski recept ni nujno že strokovno besedilo, še manj znanstveno. Recepti so objavljeni danes že povsod, piše pa jih lahko tudi že vsak. Ker so objavljeni v različnih medijih, tako pisnih kot spletnih, in težijo k nagovarjanju širše množice, si avtorji želijo pristnejšega stika z bralci, zato rabijo velelnik oziroma tvorniško obliko.

Poznamo tudi potrpnjenje, ki je eden od načinov hierarhizacije pomenske podstave povedi (Toporišič 204: 502), kar pomeni, da udeležence in povedje postavljamo na »bolj ali manj« ugledna mesta s 1. ali 2. delovalnikom in lahko zasedata različna stavčnoočlenska mesta. To pomeni, da je 1. delovalnik, ki je vršilec dejanja, lahko tudi nosilec stanja, poteka ali lastnosti, potisnjen na mesto prislovnega določila vršilca glagolskega dejanja v obliko *od + rodilnik* → *Sin je bil pohvaljen od očeta*.

V nemščini je trpnik definiran kot pretvorbena oblika tvornika v trpnik, vendar Brinker (1971: 16) opozarja, da gre pri pretvorbi pravzaprav za spremembo stavčne perspektive, na koga ali kaj preusmerimo pozornost. Brinker tudi pravi, da trpni stavek lahko razumemo kot pretvorbo samo takrat, ko v tvorniku nastopata osebek in predmet v tožilniku, prvi postane v trpniku prislovno določilo, slednji pa osebek. Tako lahko razumemo trpnik kot ekvivalent tvorniku, saj gre samo za spremembo stavčne perspektive. Se pravi, je sprememba stavčne perspektive pravzaprav potrpnjenje, kot ga je definiral Toporišič.

4.1 Tvorba in obliki trpnika

Slovenščina je tako kot nemščina, angleščina, poljščina in še drugi jeziki pri tvorbi trpnika analitična, kar pomeni, da se trpnik tvori s pomožnikom in deležnikom. Poznamo pa še sintetično tvorbo trpnika, kar pomeni, da je trpnik izražen z glagolskim korenem in ustreznim obrazilom (Latzel 1982: 4).

Tvornik v slovenščini pretvorimo v trpnik tako da predmet tvornega stavka postane v trpnem osebek. Osebek tvornega stavka se v trpnem stavku opusti ali pa postane prislovno določilo oblike *od + rodilnik*⁴: *Njega spoštujemo → On je spoštovan od nas.*

Obliko *s se* načeloma uporabljamo takrat, ko je predmet, ki ga dejanje prizadeva, neživ, ali pa je iz sobesedila možno razbrati, da lahko obliko *s se* razumemo samo trpno in ne tvorno, npr. *Fant se je tepel* ni nujno razumeti samo trpno, primer lahko pomeni dvoje: (1) fanta je nekdo tepel (trpno) in (2) fant se je tepel z nekom (fant je osebek tvornega stavka). Trpno jih razumemo samo takrat, kadar je iz sobesedila razumeti, da fant kot osebek ni vršilec glagolskega dejanja, ampak je prizadeti od glagolskega delovanja (Toporišič 2004: 359). Zato oblike *s se* pri živih osebkih lahko povzročajo dvoumnosti, sploh ko se ob glagolu pojavlja imenovalniška oblika.

V Jezikovni svetovalnici se pojavljajo vprašanja glede sklonskih oblik v primerih tipa *Išče se Urša Plut* ali *Išče se Uršo Plut*. Načeloma naj bi se uporabljala imenovalniška oblika, ko osebek ni živ, ali pa se iz sobesedila razume, da osebek ni vršilec dejanja. Helena Dobrovoljc (februar 2014) v odgovoru v spletni Jezikovni svetovalnici dodaja, da so oblike *s tožilnikom* prepovedovali zaradi vpliva tujih jezikov in predpisovali imenovalniško rabo. Toporišič (1982: 245) pa nasprotuje takemu predpisovanju izraznih možnosti in jih hierarhizira glede na potrebe govorca in pri trpniku z obliko *se* navaja:

- a) soseda se bo poklicalo (= vršilec ni izražen, pomen je nedvoumen),
- b) sosed se bo poklical (= vršilec ni izražen, pomen je dvoumen. Sosled je lahko vršilec ali pa cilj delovanja).

Raba imenovalniške oblike je pri živih osebkih lahko pomensko dvoumna in je pomen odvisen od konteksta. Tako lahko danes nekoč strogo predpisovanje rabe trpne oblike *s se + imenovalnik* zaobidemo in v izogib nejasnostim raje uporabimo tožilnik, saj je (živi) osebek lahko razumljen kot vršilec ali cilj dejanja, pomen pa zato (lahko) nejasen. V primeru zanikanja v konstrukcijah *s se* se v primerih, ko je uporabljen imenovalnik, ta tudi ohranja *Išče se Urša Plut → Ne išče se Urša Plut*. Če je uporabljen tožilnik, se v zanikanem stavku, ta spremeni v rodilnik; *Išče se Uršo Plut → Ne išče se Urše Plut*.

⁴ Oblike *s predlogom* po so napačne. Lahko pa se rabi predlog *z/s*, kadar gre za prenosnika sporočila, npr. *Z okrožnico nam je bilo sporočeno* (Toporišič 1967: 124).

4. 2 Osebni in neosebni trpnik

Večina jezikov, ki pozna trpnik, pozna tako imenovani *osebni trpnik*, kar pomeni, da ga je možno tvoriti v vseh osebah (*On je spoštovan, mi smo spoštovani, midva sva spoštovana ...*). Nekateri jeziki pa poznajo še *neosebni trpnik*, kar pomeni, da se trpnik tvori samo s tretjo osebo (v nemščini na primer z zaimkom *es*: *Es wird mir geholfen*) (Latzel 1982: 4).

V slovenščini poznamo pravzaprav obe obliki trpnika, čeprav v literaturi nista posebej obravnavani. Primer za prvo je *On je spoštovan*, za drugo pa *meni je pomagano, je bilo rečeno ...* Osebek ni izražen z zaimkom, saj je skrit v končnici deležnika *-o* in je pravzaprav nekaj nedoločenege.

5 Stanje ali trpnik?

Pri trpniku je treba razlikovati med trpnikom in izražanjem stanja.⁵ Deležnik na *-n/-t* namreč lahko izraža ali stanje ali trpnost. Kadar pretvorimo tvornik v trpnik (in obratno), se ohranjata čas in vid, s tem pa tudi glagolski pomen. Če se pri pretvorbi čas ali vid spremenita, potem deležnik na *-n/-t* ne izraža trpnosti, ampak stanje. Primeri iz slovnice, ko je izraženo stanje, so: *Vrata so odprli. → Vrata so odprta; Soba so pometli. → Soba je pometena; Veter je razbil šipo. → Šipa je razbita od vetra* (Toporišič 2004: 358).

V zgornjih primerih izraža deležnik na *-n/-t* stanje ali lastnost, pridobljeno z izvršitvijo dejanja. Deležnik je v tem primeru navadna pridevniška beseda, ki se kot taka tudi uporablja v povedku *Ana je utrujena* ali kot prilastek *utrujena Ana*. Poraja se vprašanje, ali lahko res samo deležnik, ki izraža stanje, postavimo v prilastkovo rabo. Kaj pa primer (*od vseh*) *spoštovana gospa? Utrujen* je res razumljen kot pridevnik, zato tu ni težav pri določanju stanja, vendar niso vsi deležniki tako jasni. V kaj bi lahko pretvorili *Ana je utrujena*? Verjetno v *Ana se je utrudila*, s tem pa sploh ne bi dobili primer tvornika s predmetom, ki bi postal osebek v trpniku.

Zanimivo je, da je Breda Pogorelec v *Povzetku slovenske skladnje* (1977: 5) primera *Smreka se je podirala* in *Smreka je podrta* označila kot trpnik. Že samo po Toporišičevem razlikovanju med stanjem in trpnikom, to vsekakor ne more biti trpnik: (1) pri pretvorbi se je spremenil glagolski vid *podirati*–*podreti*; (2) čas *preteklik*–*sedanjik* in (3) deležnik *podrta* se obnaša kot navaden pridevnik – *podrta smreka (je ležala na tleh)* ali pa *Smreka je podrta* (povedkovo določilo). V primeru *Smreka je podrta* je *podrta* deležnik na *-t*, ki izraža lastnost po izvršenem dejanju.

⁵ Šek Mertük (2016: 265) ugotavlja, da Toporišič stanje pojmuje drugače kot njegovi predhodniki, za katere so stanje izražali neprehodni glagoli oz. od Janežiča le povratni glagoli. To je tudi bil eden od načinov izražanja tretjega glagolskega načina – srednjika oziroma medija. Toporišič je mejo med stanjem in trpnikom določil na podlagi pretvorbenega razmerja. Tako obravnava stanje v okviru tvornika. Za srednjik pa Toporišič meni, da ga ni, saj so povratni glagoli tvorni.

Tudi jezikovni občutek⁶ odigra vlogo in je jasno, da je *Smreka je podrta* rezultat dejanja – smreko je nekdo podiral, je padla na tla in sedaj je podrta (obležala).

Tudi Žagar (1984: 135) v prispevku *Tvornik in trpnik* opozarja na dvoumnosti pri izražanju stanja in trpnosti z deležnikom na -n/-t, saj trpnik v slovenščini nima samosvoje oblike in določen primer lahko razumemo trpno ali pa kot stanje. Navaja primer *Jopica bo kmalu spletena*, ki ga lahko razumemo trpno v pomenu, da bo jopico nekdo spletel. Primer lahko razumemo tudi tvorno, jopica bo (s)pletena in ne (s)kvačkana, se pravi, deležnik izraža stanje/lastnost. Žagar tudi pravi, da je razlikovanje med trpnikom in stanjem po dovršenem dejanju v slovenščini težko, zato predlaga naslednji dvostopenjski algoritem za ugotavljanje trpnika:

Slika 1: Žagarjev (1983: 138) algoritem za ugotavljanje trpnika.

Janez Orešnik pa v svoji razpravi *O glagolskem načinu* (1987: 147) ugotavlja, da sta deležnik stanja in trpni deležnik glede glagolskega vida različna. Trpni deležnik je lahko izvorno dovršni ali nedovršni, medtem ko je deležnik stanja samo nedovršni, saj je pridevnik, »pri katerem je nedovršni vid pričakovan ne glede na to, ali je po izvoru od nedovršnega ali od dovršnega glagola« (Orešnik 1987: 147).

Nedovršnost deležnika stanja poraja vprašanja o pravilnosti te Orešnikove trditve. Ali je deležnik (iz Žagarjevega primera) *povabljen*, ali pa *vrata so odprta* res nedovršen, kajti povabljen od povabiti je dovršnik, vabljen pa nedovršni deležnik izpeljan iz vabiti. Menim, da nista oba deležnika nedovršna kljub njunemu različnemu izvoru, se pravi, razlikovanje v dovršnosti oziroma nedovršnosti deležnika stanja obstaja, že jezikovni občutek nam pravi, da v *Jan je povabljen* deležnik povabljen ni nedovršen.

Konstrukcije z deležnikom stanja lahko pomensko razdelimo na dve kategoriji: (1) deležnik izraža stanje, ki je rezultat preteklega dejanja. Tako konstrukcijo imenujemo *rezultativna konstrukcija*; (2) deležnik je pomensko oddaljen od glagolskega pomena,

⁶ Gl. <<https://centerslo.si/wp-content/uploads/2016/11/Smolej.pdf>>.

da je pravzaprav že pridevnik. Tako konstrukcijo imenujemo *kopulativno-pridevniška konstrukcija* (Polančec 2015: 146). Primer za prvo je *Vrata so odprta*, za drugo pa *On je odprt človek*. Deležnik na -n/-t tako lahko izraža troje:

1. trpnost,
2. stanje, ki je lahko:
 - c) rezultatивно,
 - d) kopulativno-pridevniško.

6 Poskus razlikovanja med trpnikom in stanjem na primerih iz Korpusa akademske slovenščine

V nadaljevanju bodo na podlagi pretvorbenega kriterija, ki bo časovno-vidsko ohranjanje pri pretvorbi v tvornik, analizirani primeri iz Korpusa akademske slovenščine, podkorpusa KAS diplome s področja humanistike.

Za Korpus akademske slovenščine sem se odločil zato, ker naj bi bil trpnik najpogostejši ravno v strokovnih/znanstvenih besedilih. Monika Kalin Golob (2003: 56) ugotavlja, da slovensko strokovno pisanje spada v skupino tevtonskega intelektualnega stila (po Galtungovem razlikovanju kulturnih posebnosti v intelektualnih stilih) in da je slovensko strokovno pisanje germanskega tipa. Takšen tip pisanja zahteva bralčevo zavzetost pri dešifriranju pomena in avtorjevega namena. Nasprotno pa anglosaksonski način predvideva avtorjevo odgovornost za berljivost in jasnost razlage. Na ravni skladnje se germanski tip strokovnega pisanja kaže v zapleteni skladenjski strukturi (nedoločniške konstrukcije, nominalizacije, trpni način, brezosebne konstrukcije ipd.), pri anglosaksonskem tipu pa je zgradba žanra pričakovana in ustaljena.

6.1 Priprava in pregled podatkov

Za izhodišče mi je služil članek Nataše Logar, Špele Arhar Holdt in Tomaža Erjavca *Slovenski strokovni jezik: korpusni opis trpnika* (2016), v katerem je avtorje zanimala raba trpnika v strokovnem jeziku in pogostost v splošni slovenščini in strokovnem jeziku, zato so primerjali podatke iz korpusa KAS in Kres. Iz članka sem uporabil enake iskalne ukaze kot avtorji, omejil sem se na ukaze za vse tri glagolske čase, po 50 primerov na ukaz, skupaj torej 300 primerov.

	PRIMERI	ISKALNI UKAZ
SEDANJIK	Spoštovan je Je spoštovan	“Pdn.*” “Gp-s.*” „Gp-s.*“ „Pdn.*“
PRETEKLIK	Je bil spoštovan Bil je spoštovan	“Gp-s.*” “Gp-d.*” “Pdn.*” „Gp-d.*“ „Gp-s.*“ „Pdn.*“
PRIHODNJIK	Spoštovan bo Bo spoštovan	“Pdn.*” “Gp-p.*” „Gp-p.*“ „Pdn.*“

Tabela 1: Primeri in iskalni ukazi za iskanje po korpusu KAS.

Vse primere je bilo treba še ročno pregledati, saj niso bili vsi primeri ustrezni oziroma niso ustrezali iskalnim pogojem. Tako je po izločitvi neustreznih primerov bilo analiziranih 262 primerov.

6. 2 Ugotovitve⁷

Spodnja tabela prikazuje pogostost trpnika (T), stanja (S) in pogostost primerov, ki jih lahko označimo kot stanje ali pa kot trpnik odvisno od interpretacije (S/T). Z ? so označeni nejasni primeri.

	T	S	S/T	?
SEDANJIK	6	52	17	1
PRETEKLIK	23	61	14	0
PRIHODNJIK	56	24	7	1
SKUPAJ	85	137	38	2
DELEŽ	32,4 %	52,3 %	14,5 %	0,8 %

Tabela 2: Prikaz pogostosti trpnika za vsak čas posebej.

Največ primerov, ki sem jih po pretvorbi v tvornik označil kot trpnik, se pojavlja v prihodnjiku, kjer se pojavlja veliko primerov tipa *opisano bo, predstavljeni bodo rezultati* ipd. Gre za nekakšne napovedovalce, kaj se bo v naslednjih poglavjih diplomskih nalog opisovalo, dokazovalo, predstavljalo. Take primere razumem kot trpnik zaradi (1) ohranjanje vida in časa pri pretvorbi v tvornik: *predstavljeni bodo rezultati* → *predstavili bomo rezultate* in (2) gre za dejanje pomembno je to, da se bodo rezultati predstavili in ne prikazali ali našteji ter ni pomembno, kdo jih bo predstavil oziroma je jasno, da jih bo predstavil avtor dela in ne nekdo tretji.

Primere, ki jih sicer lahko razumemo kot nekakšne napovedovalce, kaj se bo dogajalo v nadaljnjih poglavjih, se pravi primeri tipa *predstavljeno bo*, lahko v določenih situacijah razumemo tudi kot stanje. Vzemimo hipotetični primer *Na plakatih bodo predstavljeni rezultati*. Pretvorimo v tvornik: *Na plakatih bom predstavil rezultate*. Čas in vid sta ohranjena, zato trpnik. Če pretvorimo takole: *Na plakatih predstavim (predstavljam) rezultate* in po končani predstavitvi *bodo rezultati predstavljeni na plakatu*, gre za stanje, ki ga bodo rezultati pridobili po opravljeni predstavitvi. Pa tudi, če rečemo *Na plakatih bom predstavljal rezultate* bi morali potemtakem zaradi ohranjanja vida uporabiti deležnik *predstavljam* → *Rezultati bodo predstavljeni*

⁷ V poglavju bodo predstavljene glavne ugotovitve in zanimivi primeri. Ker je članek povzetek diplomskega dela v njem niso objavljene vse tabele s primeri, ampak samo zanimivi primeri. V prvem stolpcu je zaporedna številka primera, v drugem primer iz korpusa, v tretjem oznaka S, T, S/T ali ? in v četrtem pretvorba.

na plakatu. Pa takšen deležnik sploh poznamo? Če ga, kako pogost⁸ zares je in kako naraven⁹ je tak primer. Določanje trpnika in stanja ni vedno omejiti samo na pretvorbo iz trpnika v tvornik, ampak moramo upoštevati tudi kontekst in situacijo, v kateri se izjave pojavljajo.

Tako deležnik, ki vid po pretvorbi spremeni, ni nujno merilo za določanje trpnosti. Podoben je primer v sedanjiku:

12	in Webber 2014). Zavezanost ideologiji < je spodbujena > preko socialnih povezav in tudi skupinskega	S/T	zavezanost spodbujamo – je spodbujena
----	---	-----	---------------------------------------

Deležnik *spodbujena* je izpeljan iz dovršnega glagola spodbuditi, v tvorniku pa bi uporabili nedovršno obliko spodbujati → *zavezanost k ideologiji spodbujamo*, zato bi načeloma morali uporabiti deležnik *spodbujana* – *zavezanost k ideologiji je spodbujana preko socialnih povezav* in tako bi dobili trpnik. Ampak primer z deležnikom *spodbujena* lahko razumemo tudi trpno, saj je pomembno, da zavezanost spodbudimo, se pravi dejanje samo. Pri pretvorbi je iz trpnika v tvornik ponovno prišlo do vidskega neohranjanja, ampak vseeno lahko primer označimo kot trpnik. Torej ne drži vedno, da je vidsko (ne)ujemanje eden od pogojev za (ne)določanje trpnika.

Naj na tem mestu na kratko pokomentiram na začetku omenjeno Orešnikovo izjavo, da je deležnik stanja, ki je pravzaprav pridevnik, pričakovano nedovršen. Na oblikovni ravni to vsekakor ni res. Deležnika *spodbujan* in *spodbujen*, ki sta omenjena zgoraj, na oblikovni ravni nista enaka in jasno razlikujeta dovršnost in nedovršnost: prvi je nedovršni, drugi je dovršni, oba pa se lahko uporabljata kot pridevnika na položaju prilastka ali povedkovnika v povedju. Primer *ubit* pa lahko razumemo nedovršno, saj je to stanje, ki ga tisti, ki ga je nekdo ubil, pridobi in je stalno.

V prihodnjiku so se pojavili primeri s členkom *naj*, ki pravzaprav izraža neko zapoved oziroma navodilo in ga po pretvorbi v tvornik ni. Poglejmo si spodnji primer:

33	ali kratek opis. – Opisi tipnih prikazov naj < bodo predstavljeni > v uvodu ali na začetku. – Naslovi in številke	T	
----	--	---	--

Primer lahko razumemo kot trpnik, saj je pomembno, da opise trpnih prikazov predstavimo v uvodu ali začetku in zato to ni stanje, čeprav bodo prikazi enkrat po končani predstavitvi predstavljeni v uvodu in bo to rezultat dejanja. Ker pa gre v tem primeru najverjetneje za nekakšno navodilo, rezultat dejanja ni pomemben, ampak dejanje samo.

⁸ Že hiter pregled po korpusu Gigafida nam pove, da je deležnik *predstavljen* (50.809 pojavitev) pogostejši od deležnika *predstavljan* (192 pojavitev).

⁹ To kar izkazuje ustaljena raba.

Najmanj trpnika se pojavlja v sedanjiku, verjetno zato, ker primere lahko (lažje) postavimo za en čas nazaj in tako dobimo rezultat po končanem dejanju, s tem pa rezultativno stanje. Spodnji primer je popolnoma jasen, zakaj deležnik izraža stanje:

5	jezikovno politiko 2014–2018. »V ta dokument < je vključenih > več ukrepov, ki bodo omogočili izdelavo	S	smo vključili - je vključenih
---	--	---	-------------------------------

Ukrepe so vključili v dokument in sedaj se ukrepi nahajajo vključeni v dokumentu, se pravi, smo pri pretvorbi v tvornik uporabili preteklik, v sedanjiku pa je izraženo stanje po izvršitvi dejanja.

Tokratni primer je primer, ko se je deležnik na -n/-t nekoliko oddaljil od prvotnega glagolskega pomena. Glagol *zadržati* v osnovi pomeni, nekaj zadržati na nekem mestu, položaju, med tem ko spodnji deležnik ne izraža tega, ampak človekovo lastnost zadržanost, kar pomeni, da je človek nekoliko sramežljiv, nevpadljiv, miren, tako lahko ta deležnik označimo kot kopalativno-pridevniški:

26	ne opazi. • Na začetku jih je opazoval, < bil je zadržan >, kasneje se je vključil v skupino brez težav. • V	S	pridevnik
----	--	---	-----------

Določene primere sem označil kot stanje, ker so (1) lahko razumljeni kot pridevniki in (2) pretvoril sem jih v obliko z glagolom in prostim morfemom *se*:

2	težave zaporedje slikanic in dogodkov, saj < so bili zmedeni >, kako jo morajo uporabljati. Le eden otrok je	S	so se zmedli
---	--	---	--------------

Deležnik *zmedeni* je pravzaprav pridevnik, npr. *zmedeni otroci* in tak primer lahko pretvorimo v *otroci so se zmedli*. Podobni primeri so še: *Poročen – poročil se je; navdušen – navdušil se je* in se najdejo v vseh časih.

Pri primerih v pretekliku naletimo na primere, pri katerih ne moremo zagotovo ločiti med stanjem in trpnikom, saj je raba predčasnosti v slovenščini zelo redka. Težko rečemo, kaj se je že zgodilo pred dogodkom v preteklosti oziroma je raba predpreteklika redka in se pri pretvorbi določeni primeri, ko rabimo predpreteklik za določanje trpnosti ali stanja, slišijo nekoliko arhaično in nenaravno:

21	in kompleksne strokovne raziskave, v katere < je bilo vključenih > več akterjev iz različnih strok. Vendar naši	S/T	več akterjev smo (bili) vključili/ v raziskavo - v raziskavo je bilo vključenih več akterjev
----	---	-----	--

Če pri pretvorbi uporabimo predpreteklik in tako izrazimo predčasnost, dobimo stanje oziroma rezultat po končanem dejanju – rezultat je to, da so vključili akterje. Če pa uporabimo preteklik, dobimo trpnik – pomembno je vključevanje akterjev. Določanje je odvisno od lastnega razumevanja primera, konteksta in situacije.

7 Sklep

Določanje posameznega primera za trpnik ali stanje povzroča nemalo težav, saj določanje ni enostavno samo na podlagi pretvorbe, ampak moramo upoštevati tudi kontekst in situacijo, v kateri se izjava pojavi.

Jasnega pravila, na podlagi katerega bi lahko ločevali med stanjem in trpnikom, ne moremo postaviti. Težave povzroča predvsem pretvorba vida, ki se v eni od pretvorb – bodisi aktivni bodisi pasivni – ne ohrani, kljub temu pa primer lahko označimo kot trpnik, saj konstrukcijo lahko razumemo kot izražanje dejanja, pri katerem vršilec ni pomemben.

V nekaterih primerih v pretekliku težko določimo časovno (ne)ujemanje, saj je raba predpreteklika danes redka. V prihodnjiku pa ne moremo izraziti, kaj se bo zgodilo po že prihodnjem dejanju v prihodnosti. Kljub temu je bolj jasno razmejevanje med trpnikom in stanjem zagotovo časovno neujemanje pri pretvorbi, saj je razumljivo, da je nekaj postalo rezultat dejanja ali pa pridobilo lastnost ali stanje po končanem dejanju.

Vprašanje je tudi, ali določeni primeri sploh poznajo deležnike, ki bi izražali nedovršnost in tako ohranili vidsko nespremenjeno pretvorbo, npr. deležnik *predstavljan* ali *spodbujan*. Če taki deležniki obstajajo, je odvisno, kako pogosti so in kako naravno zvenijo.

Tako moramo pri določanju trpnosti ali stanja upoštevati pretvorbo, pri kateri se vid in čas ohranita, ter kontekst in situacijo, saj je vsak primer različen in ga vsak lahko razume drugače, zato tudi dopuščam možnost drugačnih interpretacij primerov od mojih. Pomembno vlogo pri razumevanju pa ima tudi jezikovni občutek, ki odigra vlogo pri pretvorbah oziroma pri izbiri časa in vida pri pretvorbi.

Literatura

Ham, Sanda, 1990: Pasiv i norma. *Jezik: časopis za kulturu hrvatskog književnog jezika* 37/3. 65–96. <https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=224489>. (Dostop 19. 4. 2019.)

Helbig, Gerhard, in Kempter, Fritz, 1973: *Das Zustandspassiv*. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie Leipzig.

Helbig, Gerhard, in Kempter, Fritz, 1997: *Das Passiv. Zur Theorie und Praxis des Deutschunterrichts für Ausländer*. Berlin-Schöneberg: Langenscheidt.

Jezikovna svetovalnica: <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/1191/kako-je-z-uršo-plut-drugič>>. (Dostop 19. 4. 2019.)

Jezikovna svetovalnica: <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/448/kako-je-prav-išče-se-uršo-plut-ali-išče-se-urša-plut>>. (Dostop 19. 4. 2019.)

Jezikovna svetovalnica: <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/944/raba-trpne-glagolske-oblike>>. (Dostop 19. 4. 2019.)

Kalin Golob, Monika, 2003: *Jezikovne reže 2*. Ljubljana: GV Revije.

Keenan, Edward L., in Dryer, Matthew S, 2007: Passive in the world's languages. Shopen, Timothy (ur.): *Language Typology and Syntactic Description*. Cambridge: Cambridge University Press. 325–361. <<https://linguistics.ucla.edu/people/keenon/Papers/KeenanDryerPassiveProofs.pdf>>. (Dostop 19. 4. 2019.)

Korpus akademske slovenščine KAS: <<http://nl.ijs.si/kas/>>. (Dostop 18. 4. 2019.)

Latzel, Sigbert, 1982.: *Das deutsche Passiv als Lernproblem. Ein Überblick für den Lehrer*. München: Goethe-Institut Arbeitsstelle für wissenschaftliche Didaktik.

Leskovec, Mojca, 2016: Jezikoslovni pogledi na trpnik v zgodovini slovenskega jezika. *Jezik in slovstvo* 61/1. 3–13. <<https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-7209M156/?euapi=1&query=%27keywords%3dmojca+leskovec%27&sortDir=ASC&sort=date&pageSize=25>>. (Dostop 19. 4. 2019.)

Logar, Nataša, Arhar Holdt, Špela, in Erjavec, Tomaž, 2016: Slovenski strokovni jezik: Korpusni opis trpnika. Kržišnik, Erika, in Hladnik, Miran (ur.): *Toporišičeva obdobja*. Ljubljana: Filozofska Fakulteta. 237–245. <<https://centerslo.si/simpozij-obdobja/zborniki/obdobja-35/>>. (Dostop 19. 4. 2019.)

Orešnik, Janez, 1987: O slovenskem glagolskem načinu. *Jezik in slovstvo* 32/5. 146–150. <<https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-5ULZOBAB>>. (Dostop 20. 4. 2019.)

Pogorelec, Breda, 1997: *Povzetek slovenske skladnje*. Ljubljana: s. n.

Polančec, Jurica, 2015: Uporaba participa pasivnog u nesvršenom vidu u hrvatskome jeziku. *Fluminensia* 27/2. 141160. <https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=223562>. (Dostop 19. 4. 2019.)

Smolej, Mojca, 2016: Stališča do jezika: primer vodilnega jezikoslovca in splošnih govorcev. Kržišnik, Erika, in Hladnik, Miran (ur.): *Toporišičeva obdobja*. Ljubljana: Filozofska Fakulteta. 237–245. <<https://centerslo.si/wp-content/uploads/2016/11/Smolej.pdf>>. (Dostop 19. 4. 2019.)

Šek Mertük, Polonca, 2016: Jože Toporišič o glagolskem načinu v slovenščini. Kržišnik, Erika, in Hladnik, Miran (ur.): *Toporišičeva obdobja*. Ljubljana: Filozofska Fakulteta. 237–245. <<https://centerslo.si/simpozij-obdobja/zborniki/obdobja-35/>>. (Dostop 19. 4. 2019.)

Toporišič, Jože, 1967: Poizkus modernejše obravnave glagolskih kategorij. *Jezik in slovstvo* 12/4. 117–127. <<https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-4CEBX8JZ>>. (Dostop 20. 4. 2019.)

Toporišič, Jože, 1974: Stilnost oblikoslovnih kategorij slovenskega knjižnega jezika. *Slavistična revija* 22/3. 245–262. <https://srl.si/ojs/srl/article/view/COBISS_ID-8181805>. (Dostop 19. 4. 2019.)

Toporišič, Jože, 1982. *Nova slovenska skladnja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Toporišič, Jože, 2004: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.

Žagar, Franc, 1983: Tvornik in trpnik. *Jezik in slovstvo* 29/4. 135–139.